

עמך למחר.

והחידוש במשנה: שאין אומרין שמא נכוש או עדור של יום זה קשה משל אתמול, ובשכר שהמתין הוא לחברו על שכר עבודתו [של אתמול], עושה חברו עמו היום עבודה קשה יותר⁽³¹⁾.

ולא יאמר לו: נכש עמי היום ואני אעדר עמך למחר,⁽³²⁾ או: עדור עמי היום ואני אנכש עמך למחר. וטעם האיסור: שפעמים העדור קשה מהנכוש, ופעמים הוא להיפך, ובשכר שממתין לו על שכר עבודתו עד אותו זמן, הוא מקבל על עצמו מלאכה שהיא קשה יותר ממה שעשה.

ע-ה ב כל ימי גריד [לשון יובש, שהארץ יבשה בימות החמה שאין גשמים יורדין], אחד הם, כלומר: מותר לומר עדור עמי ביום זה,

בימות החמה, ואעדור עמך ביום אחר בימות החמה, ואין חוששין שמא יום אחד יהא ארוך מחבירו או קשה מחבירו.

וכן כל תקופת ימי רביעה [ימות הגשמים, על שם שהגשם רובע את הקרקע⁽¹⁾], אחת היא, כלומר: מותר לומר עדור עמי ביום זה בימות הגשמים, ואעדור עמך ביום אחר בימות הגשמים.

אבל לא יאמר לו: חרוש⁽²⁾ עמי ביום זה בגריד, ואני אחרוש עמך ביום אחר ברביעה, כי ימי רביעה קשין למלאכה בשדות⁽³⁾.

רבן גמליאל אומר: יש רבית מוקדמת, ויש רבית מאוחרת ושניהם אסורים משום אבק רבית⁽⁴⁾.

עדירה הוא החרישה שחורשין לזרוע.

31. מאירי, ורש"י עה ב ד"ה כל, וכתב שם רש"י שאין אנשים מדקדיקין בדבר לחוש לזה. ופשוט שמותר רק שהתנו לעשות כאותו שיעור של קרקע.

32. מאירי. ורש"י כתב "נכש עמי היום ואעדור עמל לזמן פלוני", וכתב מהר"ם שיף שבדפוס יש ליתא לזמן פלוני, וראה עוד ברש"ש.

1. נמוקי יוסף, עפ"י הגמרא בתענית ו א "מאי לשון רביעה, שרובע את הקרקע" וכו'.

2. נקטה המשנה כאן "חרישה", להשמיע לנו שאפילו טירחת בהמתו אסור, וכל שכן לעדור, שבחפירתו הוא מיגע את גופו תפארת ישראל

3. רש"י, והריטב"א והמאירי פירשו שהחרישה

בימות הגשמים קשה מימות החמה מפני שרגלי הבהמות שוקעות, עוד פירוש כתבו שטעם האיסור מפני שהפרה חורשת יותר תלמים בימות הגשמים מבימות החמה, ואותה התוספת הוי רבית, והרמב"ם בפיה"מ כתב, שהקרקע בימות החמה קלה לחפירה מחמת מיעוט הרטיבות ואורך היום.

והוסיף המאירי שכמו כן אסור לומר: חרוש עמי ברביעה ואני אחרוש עמך בגריד, שפעמים הגריד קשה לרוב יבשותו.

כתב בתשובות מיימוניות ספר משפטים סי' ט"ו בשם רבי אליעזר מטוך שאין בחוב של שכירות אסור רבית, והקשה עליו גידולי תרומה שער מ"ו ח"ג סי' כ"ד ממשנתנו דמוכח שיש רבית בשכירות, והובאו דבריו במשנה למלך מלוה סוף פרק ז', ראה שם בארוכה.

4. רמב"ם מלוה ולוה ה יא, והקשה הגידולי תרומה שער מ"ו ח"ג אות יא מדברי הרמב"ם

שהיו בטילות אצלי, זו היא רבית מאוחרת⁽⁷⁾.

רבי שמעון אומר: יש רבית דברים שאסורה מדרבנן⁽⁸⁾ כגון: לא יאמר לו הלוה למלוה לבשרו: דע כי⁽⁹⁾ בא איש פלוני ממקום

ביצד: נתן עיניו ללוות הימנו, והוא משלח⁽⁵⁾ לו דורון⁽⁶⁾, ואומר: בשביל שתלוני, זו היא רבית מוקדמת.

לוח הימנו וכבר החזיר לו את מעותיו, והוא משלח לו דורון ואומר: בשביל מעותיך

בשביל שהלוהו, וכתב התפארת ישראל שלפי"ז מה שכתוב במשנה "ואומר בשביל וכו'", הכוונה שאומר בלבו. וכתב הרא"ש [שם, וכ"ה בשו"ע ק"ס ד'] שאם נותן לו יותר בשעת פרעון, אפילו נותן, בסתם, ואינו אומר שנותן יותר בשביל מעותיו, אסור,

ומדברי רש"י [עג ב ד"ה אחולי] נראה שגם בסתם, מותר, וכתב הב"י [שם] בשם תלמידי הרשב"א שרק בדרך מקח וממכר, מותר לרש"י בסתם, אבל לא בדרך הלוואה, וכן פסק הרמ"א [שם].

8. רמב"ם בפיה"מ. ובגמרא להלן דרש כן רבי שמעון בר יוחאי מהפסוק [דברים כג כ] "נשך כל דבר אשר ישך" אפילו דיבור אסור, וקרא אסמכתא בעלמא. ובתוס' קידושין ח ב ד"ה צדקה, מבואר דרבית דברים אסורה מהתורה [כשהלוה מברך את המלוה] והקשה שם הקובץ שעורים [אות עז] דאפילו נימא שהברכה שיהיה פרוטה למלוה, אכתי הוי תרבית בלא נשך, שאין הלוה חסר כלום, ויותר קשה דלא הוי רבית קצוצה, שלא קצץ המלוה בשעת הלוואה על מנת שתברכני, והניח בצ"ע.

9. כתב התוס' יו"ט, שלגירסתנו במשנה "דע כי בא וכו'" [וכן גירסת הרי"ף], הם דברי הלוה למלוה, אבל הטור ק"ס כתב: ולא יאמר המלוה ללוה הודיעני אם איש פלוני וכו', נראה שגירסתו היתה "דע אם בא וכו'", ומפרש מילת "דע" כלומר שיחקור הלוה וידע להודיע לו אם בא, וגם הרמב"ם [ה יב] גירסתו אם, ומפרש שהם דברי המלוה, וכן הוא בראשונים בשטמ"ק,

בפיה"מ שכתב: "שדברים האלה וכו' הם דברים שראוי להתרחק מהם בלבד" דמשמע שאינו אלא הרחקה, והתוס' יו"ט כתב שכונתו שאין בהם איסור תורה אבל הוא רבית דרבנן.

5. כתב המרדכי בשם רש"י, שמותר לומר לשליח לך ולוה לי מעות מפלוני, ברבית, ומותר אחר כך ללוה ליתן הרבית לשליח להביא למלוה, שלא אסרה תורה רק רבית הבאה מיד הלוה למלוה, והובא ברמ"א קס טז, והקשה הט"ז שם ממשנתנינו שמפורש בה שאסורה הרבית על ידי שליח, וכתב הש"ך בנקודות הכסף לתרץ, שרש"י לא התיר באופן שהלוה עצמו קיבל מעות מן המלוה ושלח הרבית על ידי שליח, והתיר רק באופן שהלוה קיבל ההלוואה על ידי שליח דכיון שאין שליח לדבר עבירה דומה כאילו קיבל ההלוואה מיד השליח, ואת הרבית משלם למלוה.

6. כן הוא בשו"ע ק"ס ו', וראה בשנויי נוסחאות בגליון המשנה שיש שכך היא גירסתם במשנה. וכתב בחי' רעק"א לשו"ע שם דדוקא אם נותן לו דרך מתנה, שאף אם לא ילוה לו, לא יהיה המלוה צריך להחזיר לו הדורון, אבל אם נותן לו בתנאי שילוה לו, ואם לא ילוה יהיה המלוה חייב להחזיר לו הדורון, הרי זו רבית קצוצה.

7. כתב הטור ק"ס, דרבית מוקדמת ומאוחרת, אינה אסורה אלא במפרש שנותן בשביל מעותיו, וכתב הב"י שם דכן סובר הרא"ש סי' סז, עוד כתב הטור שמדברי הרמב"ם [ה יא] נראה דסובר שאסור אפילו בסתם, שאינו מפרש ששולח לו

על איזה לאו מהלאוין, עוברים.

גמרא:

תניא, רבי שמעון בר יוחאי אומר: מנין לנושה בחבירו מנה ואינו רגיל הלוה (14) להקדים לו למלוה שלום, שאסור להקדים לו שלום? תלמוד לומר: נשך כל דבר אשר ישך [דברים כג כ]. ואפילו דיבור אסור, שכך משמע מהלשון "כל דבר" (15).

שנינו המשנה: ואלו עוברין:

אמר אביי: מלוה עובר בכולן; בכל חמשת (16) הלאוין המנויים במשנה: א. לא תתן, והוא נותן כספו בנשך בשעת הלוואה, ב. אל תקח, והוא לוקח רבית בשעת פרעון,

פלוגי [ואסור רק כשלא היה עושה כן אם לא הלוהו] (10).

ואלו עוברין על איסורי רבית מהתורה: המלוה, והלוה, והערב, והעדים. והכמים אומרים אף הסופר [הכותב את השטר] (11)

עוברים: א. משום לא תתן [ויקרא כה לז], ב. ומשום אל תיקח מאיתו [שם] (12), ג. ומשום לא תהיה לו כנושה [שמות כב כד], ד. ומשום לא תשימון עליו נשך [שם], ה. ומשום ולפני עור לא תתן מכשול ויראת מאלהיך אני ה' (13) [ויקרא יט יד].

ואין הכוונה שכולם עוברים בכל אלו הלאוין, אלא המלוה בלבד עובר בכולן, ואילו הלוה והערב והעדים, מבואר בגמרא

14. רמב"ם ה יב, ומאירי, והביא המאירי עוד פירוש שאם לא היה המלוה רגיל להקדים שלום ללוה, לא יקדים לו שלום, מכיון שסבור הלוה שמשום תביעת חובו הוא מקדים לו שלום, וסיים שנראה כפירוש הראשון. ומדברי הרמב"ם [שם] שכתב "כל זמן שמעותיו בידו" דייקו שו"ת מהריט"ץ ח"ב סי' רסז, וחסדי דוד סוף פרק ו', שלאחר שפרע הלוה, מותר לו להקדים שלום אף שלא היה רגיל להקדים לו.

וראה ב"י ק"ס ד"ה ואפילו, שהניח בצ"ע אם האיסור כולל גם אופן שהמלוה מחזיר לו שלום, וראה במאירי כאן.

15. מתיבת "דבר" דורש לשון "דיבור", ומלשון "אשר ישך" משמע כמו נשיכה המורגשת, ולכן אסור בהקדמת שלום רק כשאינו רגיל להקדים לו, שניכר שעושה כן בשביל ההלוואה - מלבי"ם דברים כג כא.

16. הרמב"ם ד ב מונה ששה לאוין, ומוסיף

ובמאירי, ובנוסחת המשנה בירושלמי.

10. תפארת ישראל עפ"י שו"ע ק"ס ד'.

11. במאירי נוסף: ורבי אליעזר אומר אף הסרטור, וכן הוא ברמב"ם ד ב שכתב: וכל מי שהיה סרטור בין שניהם, או שסייע אחד מהן, או הורהו, עובר משום ולפני עור.

12. אף שבפסוק הקדים אל תיקח, לפני לא תתן, הקדים התנא לא תתן, משום שבלא תתן עובר המלוה מיד בשעת הלוואה, ועל אל תיקח עובר רק בשעת גביית הרבית - תפארת ישראל.

סדר הלאוין במשנה אינו לפי הסדר שכתוב בתורה, והטעם לכך, דשנה התנא לא תתן, ואל תקח, ולא תהיה לו כנושה, שבהם עובר רק המלוה, ולא תשימון כולל גם את הערב והעדים, ולפני עור כולל גם את הלוה - תפארת ישראל.

13. הביא התנא את סוף הפסוק כדי לסיים בדבר טוב-תפארת ישראל.

ג. לא תהיה לו כנושה, והוא לו כנושה כשתובעו ודוחקו⁽¹⁷⁾,

ד. ולא תשימון, והוא שם עליו נשך בשעת פסיקת הרבית,

ה. ולפני עור לא תתן מכשול, והוא נותן מכשול לפני הלוה, להעבירו על לא תשיך שהוא אזהרה ללוה.

לזה עובר בשלושה לאוין: א. משום לא תשיך לאחיד [דברים כג כ], "תשיך" הוא לשון מפעיל לאחריים, כלומר: לא תגרום שאחיק ישוך. ב. משום ולאחיד לא תשיך [שם כא]⁽¹⁸⁾ והמשנה לא הזכירה שני לאוין אלו, לפי שלא רצתה לשנות אלא אותם שכולם במלוה⁽¹⁹⁾ ג. משום ולפני עור לא תתן מכשול, והוא נותן מכשול לפני המלוה,

להעבירו על כל הלאוין המנויין לעיל.

ערב והעדים, אין עוברין אלא משום: לא תשימון עליו נשך⁽²⁰⁾.

תניא רבי שמעון אומר: מלוי ברבית, יותר ממה שמרויחים מנטילת הרבית, מפסידים! שנכסיהן מתמוטטין לעולם [כמבואר לעיל עא א]. ולא עוד אלא שחוטאים בזה שמשוימים משה רבינו חכם ותורתו אמת [הלשון "חכם" ו"אמת" הוא בלשון סגי נהור], ואומרין המלוי ברבית: אילו היה יודע משה רבינו שיהיה ריוח בדבר, לא היה כותבו בתורה שאסור להלוות ברבית.

כי אתא כשבא רב דמי [מארץ ישראל] לבבל, אמר: מניין לנושה בהבירו מנה ויודע

"וברבית לא תתן אכלך" עפ"י הברייתא ס ב, וכפי שביאר הרמב"ם שם א.

17. רש"י ודייקו מזה התוס' יום טוב, ומהר"ם שיף שאינו עובר רק אם דוחקו, והקשו דמלשון המשנה משמע דלעולם עובר, ותיצרו שכונת רש"י שרגילות הוא במלוה ברבית שתובעו ודוחקו, והתפארת ישראל ביאר, דסתמא דמילתא מלוה ברבית דוחק יותר, מאשר בשאר הלוואות, דבשאר הלוואות לא שכיח שיהיה הלוה כפוי טובה לעכב התשלומין יותר מהזמן הקצוב, משא"כ לזה ברבית, מסתמא הלוה עני ודחוק למעות, וגם חושב מה בכך שאעכב המעות בידי הרי המלוה נוטל רבית על זה, והמלוה גם הוא בהול ודוחק שיפרע הלוה, שהרי הלוה לעני, וחושש שיאבד הקרן והרבית, עוד ביאר שם התפארת ישראל [דלא כרש"י] שאפילו אם המלוה אינו דוחקו לפרוע, עובר משום לא תהיה לו כנושה, משום שהלוה דוחק עצמו למהר

לשלם, משום הרבית שהתחייב לשלם, נמצא שעצם ההלוואה ברבית נגישה היא, וכעין זה כתב המהר"ם שיף.

18. הרמב"ם ד ב כתב: והלוה עובר בשנים, לא תשיך לאחיק, ולפני עור לא תתן מכשול [והשמיט ולאחיק לא תשיך], וכן היא גירסת הרי"ף והרא"ש בגמרא, וביאר בשו"ת הרדב"ז בלשונות הרמב"ם סי' אלף תרע"ו, שכיון שלא תשיך לאחיק, ולאחיק לא תשיך, שניהם ענין אחד אין למנותן בשני לאוין. וראה במשנה למלך שם ד"ה כתב, שהביא שהאחרונים דנו אם הלוה עובר מיד בשעת הלוואה או רק כשנותן את הרבית למלוה.

19. ראב"ד בשטמ"ק.

20. והוא הדין הסופר — רמב"ם ד ב. וכתבו התוס' שלפעמים עוברים גם בלפני עור, כגון

וכן רבי אמי ורבי אסי, דאמרי תרוייהו: אם המלוה עובר לפני הלוה ויודע שאין לו, הרי זה כאילו דנו המלוה ללוה בשני דינין, שנאמר [תהילים סו יב] הרכבת אנוש לראשנו⁽²²⁾ באנו א. באש ב. במים, כלומר: כשעובר המלוה לפני הלוה כשאינו לו – אזל

שאינו לו ללוה לפרוע, שאסור למלוה לעבור לפניו לפני הלוה, תלמוד לומר: לא תהיה לו בנושה. כלומר: כשהמלוה יודע שאין ללוה לפרוע, והוא עובר לפניו, הוא נראה בעיני הלוה, "כנושה", והוא מתבייש שאין לו לפרוע⁽²¹⁾.

שלא היה מלוה בלא ערב ועדים.

21. רש"י. וכעין זה ביראים סי' קפ"ג שכתב: "ולא תראה לו [את] עצמך בשעה שאין לו, ונראה [בעיני הלוה] כאילו אתה תובעו", והוסיף מהר"ם שיף שנדרש מתיבת "לו" שנראית כמיותרת, והכונה אף שאין בדעת המלוה לנוגשו ולהיות לו כנושה, מכל מקום בעיני הלוה נראה כנושה, בעוברו לפניו, ומתבייש בזה.

הרחבה בלאו של לא תהיה לו כנושה

א. כתב הרמב"ם מלוה א ב: "כל הנוגש את העני והוא יודע שאין לו מה יחזיר לו, עובר בלא תעשה, שנאמר לא תהיה לו כנושה", ובהל' ג שם כתב "אסור לאדם להראות לבעל חובו בזמן שידוע שאין לו, אפילו לעבור לפניו, שלא יפחידו או יכלימו, אע"פ שאינו תובעו". ודייק הלחם משנה [שם ב] מדבריו שרק בנגישה ממש עובר בלא תעשה, אבל בעובר לפניו אינו עובר בלא תעשה, אלא איסורא בעלמא, וכן משמע לשון הגמרא "מנין וכו' שאסור לעבור לפניו" ולא אמרה מנין שעובר בלא תעשה. והאבן האזל [שם] הוכיח מדברי הרמב"ם בספר המצוות ל"ת רלד, שבעובר לפניו, עובר בלא תעשה גמור מהתורה, וכתב שבספר היד החזקה חזר בו ממה שכתב בספר המצוות.

ב. מלשון הרמב"ם [וכן הוא בשו"ע חו"מ צ"ז ב'] שכתב כל הנוגש וכו', משמע שעובר בלא תעשה רק בנוגש בו בחזקה, אבל בתביעה גרידא אינו עובר, וכן משמע במגיד משנה, [שם ד ב] שכתב "ונוגשין בחזקה", אבל האבן האזל

כתב שעובר בל"ת בתביעה גרידא, והוכיח כן מתובע חוב שעברה עליו שמיטה שנאמר בתורה [דברים טו א] "לא יגוש את רעהו" ובכל זאת כתב הרמב"ם [שמיטה ויובל ט א] שעובר בתביעה גרידא, ואם כן הוא הדין כאן [וכן משמע מלשון הרמב"ם בספר המצוות שם, שכתב, "שהזהירונו שלא לבקש המלוה מן הלוה כשנדע שאינו יכול לפרעו"].

ג. מלשון הגמרא והרמב"ם שכתבו, "ויודע שאין לו" מצדד המנחת חינוך מ' סו לומר שאם המלוה מסופק אם אין לו, מותר לנוגשו ולעבור לפניו], משום שהתורה לא אסרה בספק, כי אין אדם יודע מטמוניו של חברו, ואם נאמר שאסור אם כן ברוב המקרים לא יוכל לתובעו.

22. כתב רש"י "לראשנו – לשון נושה, כדמתרגמינן כרשיא", כלומר: רש"י הוקשה לו היכן רמוז בפסוק בתהילים שמדובר במלוה, ועל זה תירץ דאונקלוס מתרגם [שמות כב כד] לא תהיה לו כנושה לא תהיה ליה כרשיא [כראש], וזהו שרמז הפסוק באומרו הרכבת אנוש "לראשנו" הרי אנו באים באש ומים, וכעין זה כתב בספר יריאים סי' קפג: "לא תהיה לו כנושה, פירושו אל "תשתרר" עליו בשביל הלואתך". אולם בפירושו יונתן על תרגום יונתן בן עוזיאל [שגם כן תרגם כתרגום אונקלוס "כרשיא"], פירש "רשיא" מלשון רש [עני], והכונה שלא יחשב הלוה בעיני המלוה כעני, אלא ידמה לו כעשיר כאילו אינו חייב לו כלום.

בהדי פניא לפנות ערב במעלי שבתא [סמוך לכניסת השבת], לישדר [שישלח] לי מר, בהלואה עשרה זוזי, דאתרמי [שנודמן] לי קטינא דארעא [קרקע קטנה] למזבן [לקנות] ומשום כך אני זקוק להלואה, שלח ליה רבינא לרב אשי: ניתי [יביא] מר סהדי [עדים] ונכתב כתבא [שטר]⁽²⁵⁾,

שלח ליה רב אשי לרבינא: אפילו אנה נמי? וכי גם לי שאני ת"ח אסור להלוות בלא עדים משום ולפני עור, הרי איני חשוד שיעלה על לבי לכפור⁽²⁶⁾!

שלח ליה רבינא לרב אשי: כל שכן מר, דטריד בגירסיה [שטרוד בלימודו], וגדול החשש דמשתלי שישכח ההלואה, ונמצא שאני גורם קללה לעצמי⁽²⁷⁾ כדברי ריש לקיש לעיל.

סומקא [סומק] ואתי חיורא [חיורון], וסומק הוא מתולדות "האש", וחיורון הוא מתולדות "המים"⁽²³⁾.

אמר רב יהודה אמר רב: כל מי שיש לו מעות, ומלוה אותן שלא בעדים, עובר משום ולפני עור לא תתן מכשול שמכשיל את הלוה שעולה על רוחו לכפור⁽²⁴⁾.

וריש לקיש אמר: גורם המלוה קללה לעצמו, שנאמר: תאלמנה שפתי שקר הדוברות על צדיק עתק, כלומר: כשהלוה בלא בלא עדים ובא לתבוע חובו, והלוה כופר הכל, מקללין הבריות את המלוה, ואומרין שהוא דובר על צדיק עתק [דבר שאינו נכון].

אמרו ליה רבנן בני הישיבה לרב אשי: קא מקיים רבינא כל מה דאמור רבנן? שלח ליה רב אשי לרבינא, כדי לנסותו ולראות אם נכונים הדברים שאמרו עליו בני הישיבה.

23. מהרש"א.

[שהובא לעיל הערה 24] שהחשש שיכפור בשוגג, סבר רב אשי שבת"ח אין חשש שישכח ההלואה.

27. וביארו הב"ח ומהר"ם שיף, שרבינא מסכים לדברי רב אשי שהמלוה לת"ח בלא עדים, אינו עובר בלפ"ע, ומשום כך לא הזכיר רבינא לאו דלפ"ע, אלא שענה לו שאינו יכול להלוותו בלא עדים משום שרב אשי טרוד בלימודו וגדול החשש שישכח, ונמצא רבינא גורם קללה לעצמו, כדברי ריש לקיש לעיל.

הרחבה בסוגיא המלוה שלא בעדים עובר משום לפ"ע

א. השדי חמד ח"ב מערכת ו"ו סי' כו כתב, שמדברי הב"ח ומהר"ם שיף והפרישה [הובאו לעיל הערה 24,26] נראה שסוברים שעל לאו של לפ"ע אינו עובר רק אם מכשילו באיסור במזיד,

24. רש"י, ופירש הפרישה חו"מ ע א, שהחשש שיכפור הלוה במזיד [וכן סוברים הב"ח שם, ומהר"ם שיף], והלחם משנה מלוה ב ז פירש, שהחשש שיכפור בשוגג ששכח מההלואה, וראה להלן הערה 26, ובהרחבה בסוגית המלוה שלא בעדים עובר משום ולפ"ע.

25. כתב הב"י חו"מ ע א שלפנים משורת הדין רצה לכתוב שטר, דמצד הדין אין צריך שטר רק עדים, כמו שאמר רב יהודה לעיל.

26. ב"ח שם, ופירש שם שרב אשי סבר שדברי רב יהודה שאסור להלוות בלא עדים משום ולפ"ע, אמורים רק בלוה עם הארץ שחשוד לכפור במזיד, ולא בת"ח, ולדברי הלחם משנה

שכדי שלא יראה עשיר, אומר שמעותיו אינן שלו אלא של פלוני הנכרי הן, ופעמים שהנכרי שומע דברים אלו, ומעמיד עדים על זה, ותובעו בדיניהם.

ואיכא דאמרי: הכותב נכסיו לבניו בחייו ולא שייר לעצמו מזונות ופרנסה.

ואיכא דאמרי: דביש ליה [רע מזלן] **בהא מתא** [בעיר זו] **ולא אזיל ואינו הולך למתא אחריתא** [לעיר אחרת], והרי שנינו [ראש השנה טז ב] דשנוי מקום הוא מכלל הדברים שמקרעין גזר דינו של אדם⁽³⁰⁾.

תנו רבנן: שלשה צועקין בבית דין של מטה (28) **ואינן נענין**, שהרי הם גרמו לעצמן לבא לידי כך.

ואלו הן: א. מי שיש לו מעות ומלוה אותן שלא בעדים. ב. וחקונה אדון לעצמו. ג. ומי שאשתו מושלת עליו שקיבל על עצמו לתת לה ממון⁽²⁹⁾

שואלת הגמרא: **קונה אדון לעצמו, מאי היא?** ומתרתת הגמרא בכמה אופנים:

איכא דאמרי: תולה נכסיו בנכרי. כלומר:

הדרן עלך איזהו נשך

פרעתי, אלא שהחשש הוא, שמא ישכח מההלוואה ויכפור, וכשיש עדים שלוה על כרחו יפרע.

ומהמאירי נראה שהוקשה לו הקושיא הנ"ל, ולכן כתב שכדי שלא יעבור על לפ"ע צריך להלוותו באופן שלא יוכל הלוה לומר פרעתי, וכגון שהלוה לו בעדים ואמר לו אל תפרעני אלא בעדים. ומדברי המאירי נראה כפירוש הב"ח וסיעתו בסוגיא זו, שהחשש שמא יכפור הלוה במזיד.

28. רש"י. ושטמ"ק בשם שיטה פירש, שאינן נענים בבית דין של מעלה, והוכיח כן מלהלן דביש ליה בהא מתא וכו'.

29. שטמ"ק בשם ר"ח.

30. שטמ"ק בשם רמ"ך ומהרש"א, ובספר פירוש ר"ח על ב"מ כתב, דהיינו קונה אדון לעצמו שהרי הוא כאילו קנאו שר העיר שאינו רשאי לזוז משם.

ומדברי הלחם משנה [שם] נראה שגם במכשילו באיסור בשוגג עובר המכשיל הלאו של לפ"ע, והפרי יצחק ח"א סי' מ"ח הקשה על הב"ח וסייעתו מדברי התוס' בעבודה זרה ו ב ד"ה מנין, שכתבו במפורש שגם במכשיל באיסור שוגג, עובר המכשיל בלפ"ע [התוס' כתבו שם, שגם אם שכח הנזיר את נזירותו, עובר המושיט לו כוס יין, על לפ"ע] וכתב לחלק שאם כבר נשכח ממנו האיסור והוא גורם לו עתה שיעבור, ודאי שעובר בלפ"ע, שעבירה בשוגג עבירה היא, ובוה דיברו התוס', אבל כאן שאנו באים לחשוש שמא ישכח ויבוא בעתיד לפני מכשול, אין הדבר מוטל על המלוה, ואינו עובר.

ב. הקשה הלחם משנה [שם] מה מועיל שילוה לו בעדים, הרי קי"ל המלוה את חבירו בעדים, אין צריך לפרעו בעדים, וא"כ גם אם ילוה לו בעדים יכול הלוה לטעון פרעתי, ונאמן הוא, א"כ נמצא המלוה עובר בלפ"ע, ותירץ שלא חששו שמא יכפור הלוה במזיד, דאטו ברשיעי עסקינן ולכן אין חשש שיטען בשקר-

פרק השובר את האומנין

בפרק זה מתבארות ההלכות של שכירות פועלים, בין אם הם שכירי יום, ובין אם הם קבלנים.

ומתבאר בו, בין השאר, כיצד חלה ההתקשרות בין המעסיק לעוסק, אימתי יכול אחד הצדדים לחזור בו, וכיצד יש לנהוג כאשר אחד מהם מפר את הסכם השכירות שביניהם, שלא כדין.

מתניתין:

המשנה הראשונה עוסקת בהונאת הפועל בשעת שכירותו, ובהפרת ההסכם בין המעסיק לעוסק.

א. **השובר את האומנין**, פועלים שכירי יום, או בעלי מלאכה העובדים בקבלנות,⁽¹⁾ לעשות את מלאכתו, **והטעו זה את זה**,⁽²⁾ [עייני בהערה] –

אין להם זה על זה אלא תרעומת.

כלומר, אף על פי שזה אשר הוטעה יש לו סיבה מוצדקת להתרעם על חברו, בכל זאת, הוא אינו יכול לתובעו ממון, אלא רק יכול

ורשאי להתרעם עליו.

ודין זה יבואר בגמרא.

ב. אם שכר אדם את החמר, המנהיג את החמור עם משא עליו, וכן אם שכר אדם את הקדר שהוא בעל קרון, כדי להביא פריפריין, עצים מחוטבים ונאים, כדי לעשות לו מהן אפריון, וכדי להביא חלילין לבלה, לשמח אותה בנגינתם ביום שמחתה.

או ששכר אותם כדי להביא את החלילים לקונן בהם למת.

וכן אם שכר פועלים להעלות פשתנו מן המשרה, אשר שורים בה את הפשתן, כשהוא עדיין בגבעוליו.

וכן אם שכר פועלים לכל דבר שאבד, אם הוא לא ייעשה מיד, ואינו יכול לדחות את מלאכתו לזמן אחר.

וחזרו בהן הפועלים, ואינם עושים את המלאכה, והשובר אינו יכול למצוא עתה פועלים שיסכימו לעבוד במחיר רגיל, במקומם, כגון במקום שאין שם אדם⁽³⁾

1. תוספות.

2. בגמרא יתבאר ענין זה, בשני אופנים: א. כאשר בעל הבית שולח אחד מאנשיו לשכור לו עבד פועלים, וקוצב עמו סכום מסוים אשר אותו הוא מוכן לשלם, ואילו השליח מסכם עמו סכום אחר, ולכן יש לפועלים תערומת על השליח, כיון שלא יקבלו את הסכום שהבטיח להם השליח אלא רק את הסכום שקבע בעל הבית לשליח. ב. כאשר בעל הבית או הפועלים

חוזרים בהם ומבטלים את השכירות באופן שיכולים לעשות זאת, כפי שיבואר, ואז אין להם אלא תערומת על הביטול.

3. כתב המלא רועים אות שי"ן ס"ק ו' "מקום שאין שם אדם" – תלה הדבר במקום ולא בזמן שאין שם אדם, כי במקום שבדרך כלל יש פועלים, יכולים הפועלים לטעון שסבורים היו שימצא אחרים במקומם, ואין זה דבר האבד.

לשוכרו למלאכה במחיר הרגיל בשוק.

הרי הוא **שובר עליהן**, במקומם, פועלים אחרים, ואפילו במחיר רב. ועל הפועלים הראשונים מוטל לשלם את שכרם של האחרונים מחשבון המשכורת שלהם.⁽⁴⁾

או מטען, מטעה בעל הבית את הפועלים הראשונים, ומבטיחם להעלות להם שכרם כדי שלא יחזרו בהם, אך אינו מחויב לקיים את הבטחתו, כיון שאין הם רשאים לחזור בהם ולהפסידו, שהרי נשכרו למלאכת דבר האבד.

אך אם אינה מלאכת דבר האבד, אינו רשאי להטעותם, ולכן, אם ישכור פועלים אחרים במקומם במחיר יקר, אין הם חייבים לשלם להם מחשבונם.

השובר את האומנין לעשות מלאכתו בקבלנות,⁽⁵⁾ שלא נשכרו לו לשעות או

לימים, אלא קבלו על עצמם לעשות לו מלאכה מסוימת תמורת מחיר נקוב מראש, בין אם יעבדו זמן רב ובין אם מעט, וחזרו **בהם** לאחר שהתחילו מלאכתם,⁽⁶⁾ **ידם על התחתונה** —

דהיינו, אם עלה שכר הפועלים בשוק, ואינו יכול למצוא עתה פועלים שיסיימו מלאכתו תמורת שכר הדומה למה שקבע עם הראשונים, רשאי הוא לנכות משכרם של הראשונים את שיעור השכר שיצטרך להוסיף לשכר פועלים אחרונים.

ולדוגמא, אם קבע עם ראשונים שיהיה שכרם מאה זוזים, ועשו רק מחצית המלאכה, וחזרו בהם, ועתה אינו מוצא פועלים אחרים להשלים את מחצית המלאכה אלא בשישים זוזים, ישלם לראשונים ארבעים זוזים בלבד. לפי שאינם רשאים להפסידו את מה שהוצרך להוסיף לשכר האחרונים.

4. עוד כתבו הראשונים [רמב"ן ר"ן עו ב], וכן נפסק בשו"ע סימן של"ג, כי כשם שחייבים הפועלים להשלים לשוכר את נזקו אם חזרו בהם בדבר האבד, הוא הדין אם בעל הבית חזר בו ואינם מוצאים עבודה אחרת, חייב השוכר להשלים נזקם מדין דבר האבד.

ונסתפקו האחרונים, במקרה שלא היו יכולים הפועלים למצוא עבודה אחרת בשעה שנשכרו לו, האם לדעת הרמב"ן דלעיל יש לחייבו, כמו שחייבים הפועלים אם חזרו בהם, אף שלא היה השוכר מוצא אחרים במקומם בשעה ששכרם. וכתב הפתחי תשובה, שסברת הרמב"ן שהיה יכול לטרוח ולהוסיף בשכרם, לא שייכת בפועלים, שאין פועל משכיר עצמו בפחות מהמחיר הקבוע בשוק.

5. ברש"י מבואר, שהסיפא מדברת בקבלן דוקא ולא בשכיר יום. והמהרש"א במהדור"ב כתב שכן מוכח בגמרא עז ב, שאף ללישנא קמא שם, שדין כל החוזר בו ידו על התחתונה נאמר אף בשכיר יום, מכל מקום, זה נלמד מהסיפא של המשנה. וללישנא בתרא שם, דין זה נאמר דוקא בקבלן ולא בשכיר יום, כמבואר שם, ששכיר יום ידו על העליונה משום "עבדי הם", ואם כן, ודאי מדובר כאן בקבלן דוקא, כמו שכתב רש"י.

6. ברש"י מבואר שדוקא בסיפא מדובר בכגון שכר התחילו במלאכה ואחר כך חזרו בהם. אבל ברישא, לגבי דבר האבד, שוכר עליהן ומטען אפילו לא התחילו במלאכה. [וכן כתב

בעל הבית חייב לשלם לו עבור הוצאותיו יותר ממה שהשביחו.

וגם במשנתנו מתבאר אחד האופנים של דין זה:

כל אומן המשנה בעבודתו ממה שהורה לו בעל הבית כיצד לבצע את עבודתו,

כגון בעל הבית שנתן צמר לאומן והורה לו לצובעו בצבע אדום, ואילו האומן שינה וצבעו בצבע שחור, ידו של האומן היא על התחתונה. ואינו משלם לו בעל הבית את שכרו על עבודתו, אלא רק את הסכום כדלהלן:

אם היה השבח פחות מדמי הוצאותיו, אינו משלם לו אלא את שיעור השבח.

ואם היה השבח יותר על היציאה, משלם לו רק את הוצאותיו על הצבע, אך אינו משלם לו את השכר הראוי לו כפי עבודתו.

וזאת, על אף ששכרו מתחילה וקבע לו בשכרו תשלום מלא. כי היות שלא שכרו למלאכה באופן הזה, נעשה דינו כדין פועל העושה שלא מדעת בעל הבית, שידו על התחתונה.

אכן, אם הוזל שכר הפועלים בשוק, ויכול הוא למצוא פועלים אחרים בשלושים זוזים, אין הראשונים יכולים לתובעו שבעים זוזים בטענה שהפועלים האחרונים נכנסו תחתיהם, והרווח שלהם הוא. אלא ישלם להם רק חמישים זוזים, שהם דמי מחצית המלאכה שקבע עמהם.

אבל, אם בעל הבית הוא זה שחוזר בו, ידו של בעל הבית היא על התחתונה. וחייב לשלם להם את שכרם, יחסית למה שעשו.

אך אם הוזל שכר הפועלים, ויכול עתה לשכור פועלים להשלים את מחצית המלאכה השניה בשלושים זוזים, הוא חייב לשלם לראשונים שבעים זוזים, אף שלא עשו אלא מחצית המלאכה!⁽⁷⁾

במסכת בבא קמא מתבאר דין "היורד לשרה חברו שלא ברשות", שאם נטע אדם נטיעות בתוך שדה חברו שלא ברשות בעל השדה, הרי ידו של היורד היא על התחתונה. כלומר, יש לשום כמה השביחה הקרקע מחמת עבודתו, ואם השבח הוא יתר על הוצאותיו, נוטל היורד מבעל הבית רק את דמי הוצאותיו ואינו זכאי כלל בשבח. ואם דמי הוצאותיו של היורד היו יתר על השבח, נוטל מבעל הבית רק כדמי השבח, כי אין

האבד — "דאין אדם רוצה שתהא מלאכתו מותחלת ומופסקת, אף על פי שיכול להמתין". מבואר בדבריו דמשום קנין השכירות לבד בלא הטעם דדבר האבד הוא אין ידם על התחתונה.

7. ברש"י מבואר שאם הוזלה שכירות הפועלים, מקבלים הראשונים בשכרם יותר ממה שקצב עמם בתחילה. ודבריו צריכים ביאור —

הרא"ש ונמוק"י]. ובפשטות הביאור הוא, שאם חזרו בהם בדבר האבד, חיובם הוא משום שהפסידוהו. אבל בסיפא, כיון שאינו דבר האבד, לא הפסיד כלום. אלא שחיובו הוא היות ובהתחלת המלאכה חל קנין השכירות, ועל כן, כל החוזר בו לאחר שחלה השכירות, ידו על התחתונה. ובר"טב"א עו ב הגדיר זאת באופן אחר קצת, שאם החלו במלאכה, הוי כעין דבר